

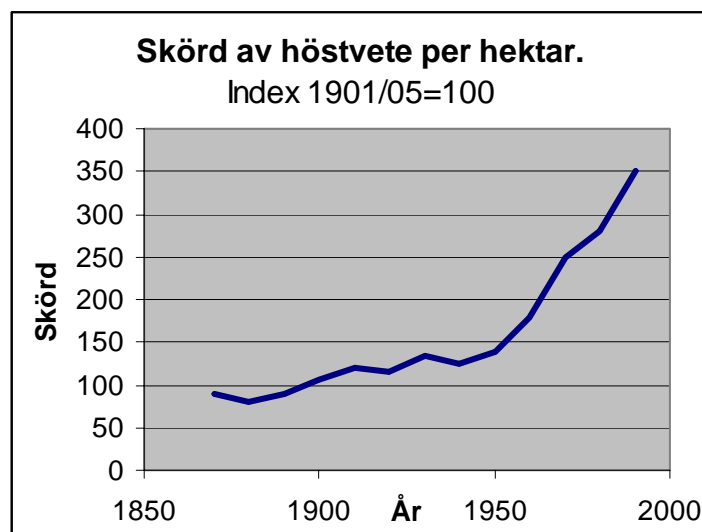
Träff 3 Jordbruk i Kvarsebo på 1900-talet

Jordbruket i Kvarsebo under 1900-talet.

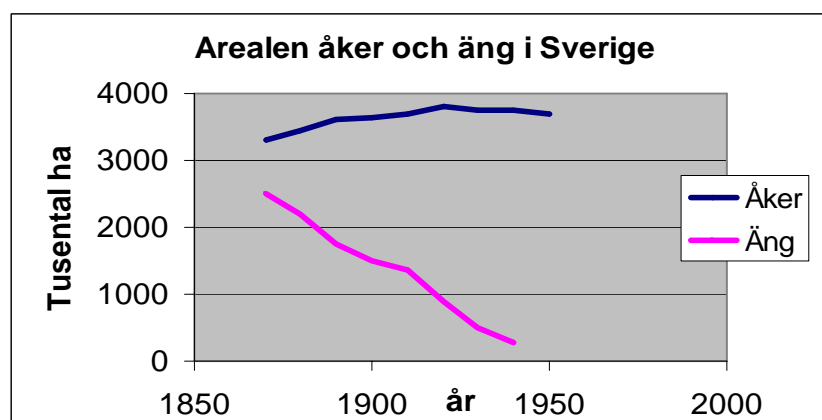
Kraftigt ökad produktion men färre sysselsatta

Under 1900-talet sker omvälvande förändringar i jordbruket i Kvarsebo. Kulmen i form av antal sysselsatta lär ha nåtts under 1920-talet då även Kvarsebos befolkning nådde sin topp. Många familjer livnärde sig helt eller delvis på jordbruk. I många fall hade man bisysslor i fisket, skogen, sågar, kvarnar o.s.v. På 1920-talet fanns i Kvarsebo ett 90-tal gårdar och torp som hade djurhållning. Under 1940- och 50-talen fanns ca 40 gårdar med mjölkdjur. Idag har endast tre gårdar mjölkkor (Krullen, Finnkärr, Knektbråten) och ytterligare tre köttdjur (Kittelbokärr, Östankärr, Djupvik).

Genom förbättrade metoder som utdikningar, handelsgödsel, växtförädling m.m. ökade skördarna kraftigt under 1900-talet, se figuren nedan.

Vallodling har helt ersatt vinterfoder från äng. Av ängsmarken som helt dominerade jordbrukslandskapet i äldre tider återstår nu bara spillror. Se figuren nedan. I många bygder behövdes upp till sju gånger så stor ängsyta som åker för att vinterfodret skulle räcka till så många djur som sedan kunde förse åkrarna med gödsel: "Äng är åkers moder".

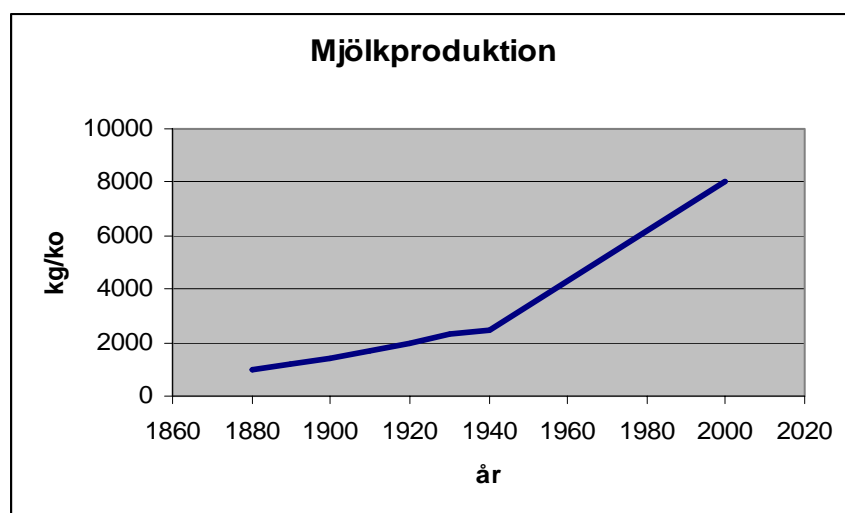
Träff 3

Jordbruk i Kvarsebo på 1900-talet

På Kolmården var skogsbetet viktigt. Skadorna på ungskogen blev stora och till slut förbjöds skogsbetet på 1930-talet. Som kompensation fick många gårdar i Kvarsebo möjlighet att ha bete på en bit av allmänningsmarken s.k. betesfällor. Många av dessa är fortfarande i bruk.

Mjolkproduktionen

I en länsbeskrivning år 1828 anger Widegren att det fanns 90 st. kor, 80 st. ungboskap, 50 får, 36 hästar och 36 oxar i Kvarsebo. Om vi antar att varje ko då producerade 1000 kg mjölk per år blir mjölkproduktionen då 90 ton mjölk. Idag har vi mjölkproduktion kvar endast på tre gårdar men med totalt ca 400 st. kor och med en årsproduktion på 8000 kg/år blir dagens årsproduktion i Kvarsebo 3200 ton mjölk!

I början av 1900-talet användes nästan all mjölk i självhushållet och till smör-, och osttillverkning samt till gödkalvar. Mejeriet i Borg startades omkring 1910 och framställde ost och smör. Det lades ner 1939 och mjölken levererades då några år till mejeriet Lundby (nuvarande Ewos) i Jönåker och därefter till det nya mejeriet i Nyköping. Se även Historik över Borgs mejeri (studiecirkeln Kvarsebo industriminnen) nedtecknat av Edvin Andersson, kompletterat av Sune Johansson och Arne Pettersson.

Ett problem var transporter till mejeriet. Från början fick gårdarna transportera mjölken själva men från 1936 ordnades med hämtning på vissa uppsamlingsställen vid de berömda mjölkpallarna. Det fanns ett 15-tal sådana i Kvarsebo. En var den vid vägskälet intill handelsboden Bubbekulla (en kopia är uppställd vid Sockenstugan). Se vidare Sune Johansson nedteckning av "Mjölkbordets historia", bil. 1. En förutsättning för mjölktransporterna var att de otaliga grindarna försvann. I mitten av 1960-talet ersattes flaskhämtningen med tankhämtning direkt vid mjölkgårdarna.

Handmjölkningen ersattes i mycket snabb takt då gårdarna elektrifierades 1937 – 1940. Dessförinnan hade Kvarsebo gård, Vrånsgjön och Östankärr haft mjölkningmaskiner som var drivna av explosionsmotor.

Träff 3 Jordbruk i Kvarsebo på 1900-talet

Sista flaskmjölklasset före tankbilshämtningen 1969. Hugo och Arthur Carlsson, Kittelbokärr

Köttproduktionen

Vissa gårdar som inte levererade mjölk till mejeriet hade istället uppfödning av gödkalvar. Dessa skickades sedan till slakteriet i Norrköping som drevs av Norrköpingsortens slakteriförening som bildades i mitten på 1930-talet. Tidigare under 1900-talet köptes slaktboskapan av privata uppköpare för vidare transport med ångbåt (Bråviken) till privatslakterier i Norrköping (en uppköpare var O. Rehnström, Vrångsjön, senare Lugnet Kvarsebo). I norra delen av Kvarsebo levererades slaktdjuren till uppköpare i Sörmland, ex.vis Knutsson i Ålberga, Sederholm i Jönåker, Pelle ”med tårna” Pettersson, Jönåker, Ivar Eriksson, Hällfallstorp. I Kvarsebo fanns under en period två småslakterier - Östensson, Junkerstorp och Ivar Gustavsson, Rosendal.

Spannmål

De hästdragna självbindarna började ersätta självavläggare och slåttermaskin med haspel på 1930-talet. Slagan, som använts sedan medeltiden ersattes av vandringsströskverk (trumstol). Senare kom de större motordrivna tröskverken. De var för stora och dyrbara för att kunna användas på en enda gård. Därför bildades tröskverksföreningar där bönderna gick samman om ett gemensamt tröskverk. I Kvarsebo fanns tre sådana föreningar. ”Kvarsebo nedra” bildades som exempel 1905. I ett protokoll från den 6 augusti står det :”Inköpt ett Pily tröskverk jemte en Fenix fotogenmotor 2925:-.” 28 november 1 st. frönöt 115:- att betalas den 12 april 1907. Ett lån upptogs i Wikbolandets sparbank för att täcka kostnaderna. 6 st. gårdar ingick i föreningen med 1/6 var: Kvarsebo gård, Prästgården, Blomsäter, Björkholmen, Hartorp och Hyttan. Förutom delägarna anlätade ett 20-tal gårdar bolaget för tröskning första

Träff 3

Jordbruk i Kvarsebo på 1900-talet

året för en kostnad av 20 öre/säck. Det priset steg till ca 40 öre/säck under 1950-talet. Under den tiden föreningen verkade 1909-1956 "förbrukades" 3 st. tröskverk och 4 motorer.

Sedan kom de bogserade säcktröskorna för att i sin tur ersättas av självgående skördetröskor med tank.

Höskörden

I början av 1900-talet slogs höet vid midsommartid med lie och torkades några veckor på höhässjor för att sedan tas in på skullen. Slättermaskinen ersatte lien ungefär vid förra sekelskiftet. Nu har dessa metoder ersatts av i huvudsak ensilage. Metoden att hässja ersattes på vissa håll av torkning på slag med lös- eller hårdpress. Eftertorkning skedde då med skulltorkning. Vallen slås normalt några veckor tidigare än förr och ofta kan en andra skörd bärgas på sensommaren.

Höslätter vid Ängstugan 1952. Hästen Faggen drar slättermaskinen.

Arbetsredskap

Under slutet av 1800-talet och 1900-talet skedde en enorm utveckling av arbetsredskap och metoder. Oxar som dragdjur fanns kvar i Kvarsebo till 1939 och arbetshästar in på 1960-talet. Speciellt tiden efter andra världskriget medförde en snabb mekanisering av jordbruket. Den första traktorn köptes av arrendatorn Tottie till Kvarsebo Gård på 1930-talet (en BM med järnhjul). Efter krigsslutet 1945 köpte många gårdar traktorer (Ferguson "Grållen", BM 10, Volvo T22, 24, 31) och med dem fick man större och effektivare arbetsredskap för jordbearbetning och skörd.

Träff 3

Jordbruk i Kvarsebo på 1900-talet

*Oxar med pinnharv på Kittelbokärr under 1920-talet.
T.v Carl Larsson och t.h. Hugo Carlsson*

Årdret ersattes av plog som vände tiltorna i matjordslagret.

Lien ersattes av slättermaskin och självbindare.

Åkertegarna och täckdikning

Genom laga skiftet i mitten på 1800-talet försvann de små åkertegarna med ofta bara 20-30 m bredd omgärdade av öppna diken. Utvecklingen mot större brukningsytor har fortsatt i snabb takt. Ser man på flygbilder från mitten på 1950-talet kan man se att åkermarken fortfarande användes till en mängd olika slags grödor fördelade på många tegar. Idag brukas betydligt större tegar med färre antal grödor. Vallodling är dominerande. Rördikning har ersatt äldre gärdseldiken och stendiken från 1800-talet. Pionjär var patron Wiedstrand på Kvarsebo gård som lät tillverka tegelrör med en speciell trekantig profil vid Kvarsebo övre tegelbruk.

Elektrifieringen

Redan i början av 1920-talet levererade Ålberga distributionsförening ström till en gård – en av gårdarna på Krullen som fick ljus och elkraft via en 3000-volts högspänningsledning.

Det skulle dröja ända till 1937- 40 som el drogs fram till huvuddelen av gårdarna i Kvarsebo. Det innebar en enorm förbättring i arbetet med djurskötseln, mjölkningen, vattenpumpning o.s.v. Fotogenlampans tid var över liksom tändkulemotorerna som drog tröskverk, sågar o.s.v. Sven Wigh beskriver att det kändes som födelsedag när den första elektriska lampan tändes på Österhagen 1940.

Träff 3

Jordbruk i Kvarsebo på 1900-talet

Kvarsebo Torvströförening

Den 5 okt.1908, uppdrogs åt Melcher Falkenberg Statens t. f. andre torfingeniör, att i Långmossen undersöka mäktigheten av vitmosstorv (strötorv) och en ev. anläggning av fabrik för tillverkning av torvbalar. Framräknades en anläggningskostnad på 10.800 kr. Med en tillverkning av 6250 balar/år a.1 kr./bal (6250 kr.) och en tillverkningskostnad på 6100 kr. uppstår endast en vinst på 150:-, 1,4 % på anläggningskostnaden.

Den planerade fabriken kom förstaeligt inte till stånd på grund av dålig lönsamhet. Den drivande kraften för torvbrytning var Frans H Pettersson Fågelbråten och i protokoll från 15 okt.1916 kan läsas att det fanns en styrelse bestående av: Frans Pettersson Fågelbråten, Arvid Karlsson, Knektbråten och Bernhard Pettersson, Stugubråten. Inträdesavgift i föreningen var 25 öre per anmält djur, ett 30 tal medlemmar i skrevs första året.

Torven uppskäres i skivor om c:a 30x50x20 cm, vändes och saltorkas under sommaren, en del inbäres i befintliga lador, men den större delen av torven hämtas av köparen ute på mossen till billigare pris c:a 1.25:-/m³.

Torven var en populär produkt för lantbrukarna, som strö och jordförbättringsmedel. Under de två världskrig som föreningen verkade hade torven en strykande åtgång då alla halmprodukter gick åt till foder.1956 beslutades om nedläggning av föreningen då efterfrågan var dålig och det beslutades om en vilotid på 10 år ifall någon ville nystarta densamma.

Den 3 juni 1966 upplöstes föreningen inventarierna försålades och kapitalet 3.373:30 skänktes till Cancerfonden.

Kvarsebo RLF-LRF 1938- 1985

Bönderna i Kvarsebo kände behov i slutet av 1930-talet av en fastare sammanhållning i ett fackligt bondekooperativ. Tyvärr saknas protokoll från de första åren men det finns en dagboksanteckning från den 22 mars 1938. En avdelningsstyrelse valdes i Kvarsebo och redan första året skrevs 21 st. medlemmar in. Rationaliseringen av jordbruket med allt färre enheter och medlemmar medförde i mitten på 1980-talet att det beslutades att Kvarseboavdelningen skulle uppgå i den nya avdelningen Kolmårdens LRFavdelning. Mer om detta kan läsa i Arne Petterssons beskrivning i bilaga 2.

Utbildning

År 1900 fanns i landet 26 lantbruksskolor med omkring 370 elever och 16 lantmannaskolor med något över 200 elever. År 1943 hade antalet lantbruksskolor minskat till 10 med omkring 200 elever medan antalet lantmannaskolor samtidigt ökat till 46 med närmare 1500 elever.

Träff 3 Jordbruk i Kvarsebo på 1900-talet

Bilaga 1

Mjölkbordets historia

Av Sune Johansson

Mjölkbordets historia omfattar i stort sett en 30-årsperiod från senare delen av 1930-talet till mitten av 1960-talet då tankhämtningen började.

Mjölkbordet, mjölkbryggan eller mjölkpallen som anordningen mestadels kallades här i trakten. Var tillverkad av trä, försett med ett trappsteg och en trälåda att lägga smör och ost i. I vissa fall kunde även ett solskydd av trä finnas. Höjden på mjölkbordet skulle vara ungefär samma höjd som lastbilsflaket.

Ursprungligen levererade bönderna själva sin mjölk till mejeriet. Detta kunde ske med häst och vagn eller cykelkärra. Tidigt fanns också flaskor som man kunde bära på ryggen. Vartefter upptagningsområdet ökade och transportererna blev längre för de gårdar som låg långt bort, bildade bönderna lag, där de turades om att köra till mejeriet.

Flaskhanteringen: Varje gård hade ett nummer på sina flaskor. Användes systemet med enkel flaska hämtades mjölken på morgonen och man fick skummjölk i retur samma dag. Dubbelflasksystemet innebar att man fick tillbaka skummjölken nästa dag i syrat tillstånd.

Flaskan var av stålplåt, rostfritt stål eller lättmetall. Det fanns en fyrkantig flaska som var lätt att stuva på lastbilsflaket. Den vanligaste modellen var dock den runda som var lättare att diska. Storlekarna var 30-, 40- och 50-litersflaskor.

Mjölkkörarna hade ett tungt och slitsamt arbete med många tunga lyft varje dag. Lastbilskranar fanns i slutet av 1930-talet, men kom inte till användning vid lastning av mjölkflaskor. Den tog bort för mycket utrymme och var för långsam och kunde inte användas vid lyft upp till 2:a varvet mjölkflaskor.

Gengasaggregaten tog också plats och krävde tillsyn. Effekten på motorerna minskade och turerna tog längre tid.

Mjölkbordet var främst böndernas mötesplats. Man träffades där varje dag och ibland kunde det bli långa pratstunder. Ungdomar träffades vid mjölkborden, cykelturisterna använde mjölkborden som rastplats. Man kunde sitta där och titta på trafiken eller på cykel- eller motortävlingar.

Mjölkborden användes också som ”annonsplare” av olika föreningar som annonserade om sammankomster t. ex. danser, SLU, RLF, idrottsföreningar.

Fortfarande kan man se ett och annat mjölkbord – på somrarna kanske med en mjölkflaska med ängsblommor i.

Träff 3

Jordbruk i Kvarsebo på 1900-talet

Bilaga 2

Kvarsebo RLF-LRF 1938 – 1985

Nedtecknat av Arne Pettersson, Finnkärr

Den 22 mars 1938 antecknas i en dagboksanteckning (slakteri- och RLF-möte vid Kvarsebo Gård), tyvärr finns ej protokoll för de första åren.

Under förkrigsåren började så småningom föreningsrörelsen göra sig gällande. Några år tidigare hade några lantbrukare anslutit sig till Norrköpingortens Slakteriförening och nu var turen kommen till den fackliga delen av bondekooperationen.

Eldsjälen och den pådrivande kraften för en anslutning till RLF var Carl Oskar Waller, Åby, som nedlade ett oerhört energiskt arbete med att värva medlemmar både till RLF och slakteriorganisationen. Det kanske låg i tiden att ett fackligt bondekooperativ måste bildas, arbetarrörelsen var redan ett faktum och aningen om att ett kommande världskrig var oundvikligt gjorde att sammanhållningen mellan bönderna blev fastare.

Alltnog inskrevs 21 st. medlemmar redan första året. Avdelningens första styrelse bestod av Evald (Valle) Hjulström, Kvarsebo Gård, ordförande och kassör, Olle Sidvall, Djupvik, vice ordförande, Gottfrid Andersson, billkärr, John Andersson, Marielund, Algot Carlsson, Östankärr.

1940 flyttade Hjulström från Kvarsebo och Olle Sidvall blev ordförande till 1944 då John Andersson efterträdde honom, en post som han innehade i 10 år. Gottfrid Andersson blev kassör till 1942 då han efterträddes av Algot Carlsson som tillika var sekreterare. Nya i styrelsen 1941 Arvid Carlsson, Björkholmen och 1943 Holger Sjöberg, Krullen.

De låga avtalen för skogskörare var orsak till ständigt missnöje under krigsåren och togs upp till behandling på många årsmöten. Man var även missnöjd med färjeförbindelsen över Bråviken, främst för att det inte gick att få över veterinär nattetid, och begäran om att få byta till Björkviks veterinärdistrikt framställdes.

Innan telefonautomatiseringen var genomförd anhölls om att få fria samtal över Norrtorps växel till Nyköping och även till Kolmården.

Lokalfrågorna i Kvarsebo var även diskussionsämne, bl.a. uppförande av en bygdegård, men blev inaktuell i och med kommunsammanslagningarna.

Den 14 juni 1938 hade avdelningen sin första studieresa som ställdes till Igelfors bruk, Bo Fidekomiss och Grytgöls bruk. 10 juni 1939 samlades hela länets RLF-are att med buss besöka lantbruksutställningen i Eskilstuna, en för den tiden stor manifestation för bondekåren. Under krigsåren 1940-1945 kunde ej några längre studieresor företagas på grund av bensin- och gummiransoneringar. Kriget var nu ett faktum och därmed också ransonering på alla livsmedel. Ett förslag om avtal med Fems bageri, Norrköping, att leverera mjöl och få tillbaka bröd kom till stånd och fungerade ett par år.

Under finska vinterkriget företogs en spannmålsinsamling till förmån för den s.k. Finlandshjälpen. En liknande insamling förekom också till RLF stödfond, bl. a. en dagsleverans mjölk, eller 70 öre/ha. Man protesterade också mot den tidiga hämtningen av mjölken och motionerade om att mjölken ej fick hämtas före kl. 7:00 på morgonen. Ett enhetligt mjölkpris för försäljning hemma vid gården beslutades nästan varje år.

Under senare årtionden var älgjakten ett stort ämne som diskuterades och föranledde motioner.

Träff 3

Jordbruk i Kvarsebo på 1900-talet

1945, den 25 november, är medlemmarna kallade till extrastämma i Klockargården. Anledningen är en begäran om höjning av mjölkpriset med 3öre/l, motsvarande en höjning av timlön med 9 öre. Röstning företogs av medlemmarna om att i protest hålla mjölken hemma om så behövdes - 17 ja, 1 nej, 2 blanka röster avgavs.

Efter freden 1945 började man så smått åter att besöka olika studiemål, bl. a. Wiad, där man försöksutfodrar tvillingkalvar (enägg), Astra i Södertälje, Mejeri- och slakterianläggningen i Nyköping och Norrköping, Harpsund, Häfla bruk, SMHI. På senare år protestmöte i Jönköping 1971. Nära i tiden bondetåget till Stockholm 1985. Avdelningsmedlemmarna har också deltagit i traktordemonstrationer Norrköpingstrakten.

1945 började studieverksamheten med kurs i deklaration och bokföring som efterföljdes av nästan årliga studier.

1953 kom Einar Eriksson, Billkärr in i styrelsen. 1954 avgick John Andersson som ordförande och efterträddes av Axel Pettersson, Hagalund. Ny i styrelsen Erik Eriksson, Skytholmen. Avdelningen har under åren påtalat angelägenheten av olika byggnadsprojekt, men i och med kommunsammanslagningarna till Kolmårdens kommun i början av 50-talet har alla dessa frågor ej kunnat realiseras.

Samarbetet med Krokek, kommunalt, kom dock att positivt beröra föreningsverksamheten där man gemensamt planerade studieresor, motioner och även studieverksamheten.

1963 avgick Algot Carlsson ur styrelsen efter 25 år och Arvid Carlsson efter 22 år. Nya blev Bror Larsson, Östankärr och Sven Andersson, Holmtorp.

Axel Pettersson lämnade ordförandeposten 1966 och efterträddes av Arne Pettersson, Finnkärr. Då invaldes även Lars Sjöberg, Krullen.

1972 invaldes Bertil Lövgren, Hyttan, Maria Carlsson, Kittelbokärr som ungdomsledamot. Uno Carlsson invaldes i styrelsen 1969. 1977 valdes Anders Sjöberg till ungdomsledamot. Fredrik Svahn, Djupvik invaldes i styrelsen 1979. Mauritz Hahn, Östankärr, 1983. Herbert Andersson har varit mångårig kontaktman i Föreningsbanken.

Rationaliseringen i jordbruket under 60- och 70-talet resulterade i allt färre enheter och därmed färre medlemmar. Samarbetet med grannavdelningarna medförde att tanken på en sammanslagning med Krokeksavdelningen blev mer realistisk och ett första beslut togs den 27 februari 1984 i Kvillingegården, Jursla. Det sista medlemsmötet i Kvarsebo LRF-avdelning hölls i samband med en utflykt till Älgsjögården där enhälligt beslutades att uppgå i den nya avdelningen Kolmårdens LRFavdelning.